

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

РОБОЧА ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Військова та поствійськова психологія: сучасні підходи

Освітній рівень	II (магістерського) рівня вищої освіти (назва рівня вищої освіти)
Галузь знань	C Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини (шифр і назва галузі знань)
Спеціальність	S4 Психологія (код й найменування спеціальності)
Освітня програма	Клінічна психологія

Розробник: Анна КРАЙЛЮК, канд. психол. наук, доцент кафедри соціальної психології

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри

соціальної психології

протокол № 10 від 23 червня 2025 року

Завідувач кафедри

(підпис)

Дар'я ТРОФІМОВА
(ім'я та прізвище)

Схвалено гарантом освітньої програми

Клінічна психологія

Гарант ОП

(підпис)

Ірина ЛИСЕНКО
(ім'я та прізвище)

Розглянуто на засіданні Ради якості вищої освіти

протокол № 5 від 30 червня 2025 року

Голова РЯВО

(підпис)

Наталія ЗАВ'ЯЗКІНА
(ім'я та прізвище)

ВСТУП

Робоча програма освітнього компонента «Військова та поствійськова психологія: сучасні підходи» розроблена на основі Методичних рекомендацій до розроблення і оформлення робочої програми освітнього компонента, затвердженої Вченою Радою Київського інституту сучасної психології та психотерапії від 22 лютого 2024 року, протокол №7.

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робочу програму освітнього компонента «Військова та поствійськова психологія: сучасні підходи» складено відповідно до освітньо-професійної програми «Клінічна психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 Психологія.

Статус освітнього компонента – обов’язковий.

Обсяг освітнього компонента – 3.0 кредитів ЄКТС.

Семестровий контроль – залік.

Мета та завдання освітнього компонента

Навчальна дисципліна присвячена вивченню психологічних особливостей функціонування особистості в умовах війни та після завершення бойових дій. Курс охоплює сучасні підходи до розуміння бойового стресу, травматичного досвіду, моральної травми, посттравматичних реакцій, адаптації до цивільного життя та роботи з родинами військовослужбовців. Розглядаються моделі кризової допомоги, психотерапевтичні та реабілітаційні підходи, принципи мультидисциплінарної взаємодії, питання стигматизації, соціальної реінтеграції та профілактики суїцидальної поведінки. Особлива увага приділяється сучасним доказовим практикам та етичним аспектам роботи психолога у військовому та поствійськовому контексті.

Мета дисципліни

Сформуванню у здобувачів цілісне уявлення про психологічні наслідки війни, опанувати сучасні теоретичні моделі та практичні підходи до психологічної підтримки військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, а також розвинути професійну готовність до роботи у кризових та посткризових умовах.

Завдання дисципліни

1. Ознайомити з основними теоретичними концепціями військової та поствійськової психології.
2. Розкрити психологічні механізми бойового стресу, травми та посттравматичних реакцій.
3. Проаналізувати феномени моральної травми, втрати, горювання та соціальної дезадаптації.

4. Сформувати навички первинної психологічної оцінки та визначення ризиків (ПТСР, депресія, суїцидальний ризик, адикції).
5. Опанувати сучасні підходи до кризового втручання та психологічної реабілітації.
6. Розглянути специфіку роботи з родинами військовослужбовців і ветеранів.
7. Вивчити принципи міждисциплінарної взаємодії у системі допомоги.
8. Сформувати етичну компетентність та усвідомлення меж професійної відповідальності психолога в умовах війни.

Компетентності здобувачів освітньої програми, що формуються в результаті засвоєння освітнього компонента

Код	Зміст компетентності
Інтегральна компетентність	
ІК1	Здатність вирішувати складні завдання і проблеми у процесі навчання та професійної діяльності у галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог.
Загальні компетентності	
ЗК1.	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
ЗК 3.	Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
ЗК 4.	Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
ЗК6.	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
Фахові компетентності	
СК1.	Здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних наукових та практичних проблем клінічної психології та психологічного консультування.
СК3	Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки професійної практичної діяльності.
СК4.	Здатність здійснювати практичну діяльність (консультаційну, психотерапевтичну, тренінгову, прогностичну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.
СК6.	Здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах.
СК7.	Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.
СК8.	Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.
СК9.	Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.
СК11.	Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних

	життєвих ситуаціях. СК, визначені Інститутом:
СК12.	Організовувати консультативну взаємодію з клієнтом та групою, аналізувати та оцінювати її ефективність.
СК17.	Вміти встановлювати та підтримувати фахову взаємодію з представниками суміжних спеціальностей (лікарями, соціальними працівниками, соціальними педагогами то о).

Програмні результати здобувачів освітньої програми, що формуються в результаті засвоєння освітнього компонента

Код	Програмні результати
ПР1.	Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.
ПР3.	Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.
ПР5.	Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування то о), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.
ПР7.	Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.
ПР8.	Оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про звернення за допомогою або підвищення кваліфікації.
ПР9.	Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.
ПР10.	Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.
ПР11.	Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.
ПР12.	Розробляти стратегії клініко-психологічного дослідження з врахуванням специфіки об'єкта дослідження та доступних сучасних дослідницьких методів.
ПР13.	Розробляти критерії та показники ефективності професійної діяльності, намагатися застосовувати їх при розв'язанні фахових завдань, надавати поради одо забезпечення якості клініко-психологічних послуг.

2. ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Структура освітнього компонента

№	Назва розділів і тем	Кількість годин					
		Всього	Аудит.	у тому числі			
				Лекції	Прак.	Інд.к.	С.р.
1	Воєнна психологія як галузь: теоретичні засади та сучасні виклики	8	2	2			6
2	Психологія бойового стресу та реакції на екстремальні події	10	4	2	2		6
3	ПТСР та комплексна травма у воєнному контексті	8	2	2			6
4	Моральна травма та екзистенційні виміри війни	8	2	2			6
5	Суїцидальний ризик та адиктивна поведінка у військових і ветеранів	8	2	2			6
6	Поствоєнна адаптація та реінтеграція ветеранів	8	2	2			6
7	Родина у воєнному та поствоєнному контексті	12	4	2	2		8
8	Психологічна допомога у воєнних умовах: кризові інтервенції та короткострокові підходи	8	2	2			6
9	Доказові психотерапевтичні підходи у поствоєнній роботі	8	2	2			6
10	Етика та професійні межі психолога у воєнному та поствоєнному середовищі	12	4	2		2	8
Всього годин		90	26	20	4	2	64

Зміст освітнього компонента

Тема 1. Воєнна психологія як галузь: теоретичні засади та сучасні виклики

Огляд становлення воєнної психології як наукової та прикладної дисципліни. Аналіз її місця серед клінічної, кризової та соціальної психології. Сучасні виклики: повномасштабна війна, масова травматизація, довготривалі наслідки для суспільства. Розмежування понять “бойовий стрес”, “психологічна травма”, “моральна травма”, “поствоєнна адаптація”.

Тема 2. Психологія бойового стресу та реакції на екстремальні події

Психофізіологічні механізми стресової реакції в умовах бойових дій. Гостра стресова реакція, бойове виснаження, механізми виживання та адаптації. Фактори ризику та протективні чинники. Поняття психологічної стійкості (resilience) та її формування.

Тема 3. ПТСР та комплексна травма у військовому контексті

Сучасні діагностичні критерії ПТСР та комплексного ПТСР. Клінічні прояви, коморбідність (депресія, адикції, соматизація), порушення регуляції емоцій. Особливості перебігу у військовослужбовців і ветеранів. Диференціація норми, постстресової реакції та розладу.

Тема 4. Моральна травма та екзистенційні виміри війни

Поняття моральної травми як порушення системи цінностей і уявлень про справедливість. Провина, сором, гнів, втрата довіри до себе та світу. Екзистенційні аспекти травматичного досвіду: сенс, свобода, відповідальність, втрати. Психологічна допомога при моральній травмі.

Тема 5. Суїцидальний ризик та адиктивна поведінка у військових і ветеранів

Фактори ризику суїцидальної поведінки у воєнному та поствоєнному періоді. Вплив травматичного досвіду, безнадії, соціальної ізоляції. Зловживання психоактивними речовинами як спосіб саморегуляції. Алгоритми оцінки ризику та кризового втручання.

Тема 6. Поствоєнна адаптація та реінтеграція ветеранів

Психологічні труднощі переходу від бойових умов до цивільного життя. Втрата ролі, сенсу, соціального статусу. Труднощі працевлаштування, міжособистісні конфлікти, ізоляція. Моделі підтримки реінтеграції та відновлення ідентичності.

Тема 7. Родина у воєнному та поствоєнному контексті

Війна як системна сімейна криза. Зміна ролей, дистанція, повторна адаптація після повернення військовослужбовця. Вторинна травматизація членів родини. Робота з подружжям, дітьми, батьками військових. Профілактика сімейної дезінтеграції.

Тема 8. Психологічна допомога у воєнних умовах: кризові інтервенції та короткострокові підходи

Моделі кризового втручання в умовах війни. Психологічна перша допомога (PFA), стабілізаційні техніки, робота з гострим дистресом. Обмеження глибокої психотерапії у фазі небезпеки. Принципи безпечної допомоги в умовах нестабільності.

Тема 9. Доказові психотерапевтичні підходи у поствоєнній роботі

Сучасні підходи до роботи з травмою: КПТ, EMDR, АСТ, тілесно-орієнтовані методи, групові програми для ветеранів. Комбіновані моделі допомоги. Мультидисциплінарна взаємодія психолога, психіатра, соціального працівника та реабілітаційної команди.

Тема 10. Етика та професійні межі психолога у воєнному та поствоєнному середовищі

Етичні дилеми роботи з військовими та ветеранами: конфіденційність, робота з травматичним матеріалом, вторинна травматизація фахівця. Профілактика професійного вигорання та морального виснаження психолога. Принципи безпечної та відповідальної практики.

Теми практичних занять освітнього компонента

№ з/п	Назва теми	К-сть годин
1	<p>Практичне завдання 1. Аналіз клінічного випадку бойового стресу Мета Навчити здобувачів диференціювати гостру стресову реакцію, адаптивну стресову відповідь та ризик розвитку ПТСР. Кейс (скорочено) Військовослужбовець, 29 років, після 6 місяців перебування на передовій. Скарги: дратівливість, труднощі засинання, нічні пробудження, підвищена настороженість, епізоди різкого реагування на гучні звуки. Відмовляється від обговорення деталей бойового досвіду. Алкоголь вживає епізодично. Суїцидальних висловлювань не спостерігається.</p> <p>Завдання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Визначити можливий психологічний стан (норма, гостра стресова реакція, ПТСР, ризик). 2. Вказати фактори ризику та захисні чинники. 3. Скласти короткий план первинної психологічної оцінки. 4. Запропонувати перші стабілізаційні інтервенції. 5. Визначити покази до направлення до психіатра. <p>Формат виконання 3–4 сторінки, структурований аналіз.</p>	
2	<p>Практичне завдання 2. Системний аналіз сімейної ситуації Мета Розвинути вміння аналізувати воєнний досвід як системну сімейну кризу.</p>	

	<p>Кейс Військовий повернувся після року служби. Дружина скаржиться на емоційну холодність чоловіка, часті конфлікти. Чоловік уникає розмов про службу, ізолюється, багато часу проводить окремо. Дитина (8 років) стала тривожною, з'явилися проблеми зі сном.</p> <p>Завдання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Визначити системні зміни у родині. 2. Описати можливі психологічні процеси у кожного члена сім'ї. 3. Сформулювати гіпотези щодо вторинної травматизації. 4. Запропонувати план сімейної психологічної підтримки (3–5 сесій). 5. Визначити межі допомоги психолога. <p>Формат Аналітична робота 4 сторінки.</p>	
Разом		4

**Самостійна робота освітнього компонента
(питання для самоперевірки, окремо не оцінюється)**

1. Теоретичні засади та понятійний апарат

У чому полягає специфіка воєнної психології як галузі?

Чим відрізняються поняття «бойовий стрес», «психологічна травма», «моральна травма», «ПТСР»?

Які сучасні моделі пояснюють наслідки травматичного досвіду?

Які особливості масової травматизації в умовах війни?

Які чинники визначають психологічну стійкість (resilience)?

2. Бойовий стрес та травматичні реакції

Які психофізіологічні механізми лежать в основі реакції «бий/тікай/завмри»?

Як диференціювати гостру стресову реакцію та початкові прояви ПТСР?

Які поведінкові та емоційні маркери вказують на ризик хронізації травми?

Які чинники підвищують ризик розвитку ПТСР у військових?

Які принципи психологічної першої допомоги (PFA)?

3. ПТСР, комплексна травма та моральна травма

Які діагностичні критерії ПТСР?

Чим комплексна травма відрізняється від одноразової?

Як проявляється моральна травма?

Які механізми формування провини та сорому після бойових подій?

Які підходи ефективні у роботі з моральною травмою?

4. Суїцидальний ризик та адиктивна поведінка

Які фактори ризику суїцидальної поведінки у військових та ветеранів?
Які індикатори свідчать про високий суїцидальний ризик?
Як оцінювати безнадію та деморалізацію?
Чому адиктивна поведінка часто супроводжує посттравматичні стани?
Який алгоритм дій психолога при виявленні суїцидального ризику?

5. Поствоєнна адаптація та реінтеграція

Які психологічні труднощі виникають під час повернення до цивільного життя?

Як змінюється ідентичність ветерана після завершення служби?
Які соціальні чинники впливають на реінтеграцію?
Які ризики ізоляції та стигматизації?
Які моделі підтримки ветеранів є ефективними?

6. Родина у воєнному та поствоєнному контексті

Як воєнний досвід одного члена родини впливає на сімейну систему?
Які типові конфлікти виникають після повернення військового?
Що таке вторинна травматизація?
Які особливості переживання війни дітьми?
Коли показана сімейна психотерапія?

7. Психологічна допомога та терапевтичні підходи

Які доказові підходи застосовуються у роботі з травмою (КПТ, EMDR, АСТ тощо)?

Які принципи кризового втручання у воєнних умовах?
У чому полягають межі короткострокових інтервенцій?
Коли необхідна мультидисциплінарна взаємодія?
Як оцінювати ефективність психологічної допомоги?

8. Етика та професійні межі

Які етичні ризики виникають у роботі з військовими?
Як зберігати конфіденційність у воєнному середовищі?
Які ознаки вторинної травматизації психолога?
Як запобігати професійному вигоранню?
Які межі компетенції психолога у воєнному та поствоєнному контексті?

3. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби та обладнання: екранні (електронні презентації, віртуальні зали для відпрацювання практичних навичок), комп'ютерні (комп'ютери, планшети, освітні платформи, електронні бібліотеки).

Програмне забезпечення: системне ПЗ (Операційні системи, драйвери), освітні платформи (Moodle) для дистанційного навчання, керування курсами (Zoom).

4. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Курс буде викладений у формі лекцій (20 год.) та практичних (4 год.) занять, практичних контактних (2 год.) занять, організації самостійної роботи студентів (64 год.).

Під час викладання дисципліни використовуються наступні методи навчання: словесні (лекція, пояснення, бесіда), наочні (ілюстрація, демонстрація), практичні (аналіз кейсів, виконання практичних завдань), а також інтерактивні техніки та методики.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання освітнього компонента є:

Методи поточного контролю: Проводиться з метою оцінювання результатів навчання протягом семестру і включає систематичний моніторинг навчальних досягнень здобувачів. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять у формі виконання практичних завдань, розв'язання кейсів та активної участі в обговореннях, в обсязі навчального матеріалу, визначеному для кожного заняття.

- виконання практичних задач;
- активна участь в практичному занятті, на якому оговорюються виконані самостійно письмові роботи.

Методи підсумкового контролю: Проводиться з метою оцінювання результатів навчання наприкінці семестру, відповідно до навчального плану у формі іспиту, в терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу, визначеному робочою програмою дисципліни.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю:

Запропоновано 2 письмових практичних завдання, кожне з яких оцінюється у 20 балів. Додатково 20 балів можна заробити на практичному занятті, взявши активну участь в аргументованій дискусії. Разом, за результатами поточного контролю, передбачений максимум 60 балів.

Форма підсумкового семестрового контролю:

Залік – тест. Передбачений максимум 40 балів

ЗАЛІКОВИЙ ТЕСТ (приклад)

Кількість запитань: 20

Час виконання: 40 хв

Форма: одна правильна відповідь

Оцінювання: 2 бали за кожну правильну відповідь

1. Воєнна психологія відрізняється від військової психології тим, що:

- A. Досліджує лише особовий склад армії
- B. Охоплює психологію війни як соціального феномену
- C. Вивчає тільки ПТСР
- D. Зосереджена виключно на психотерапії

Правильна відповідь: B

2. Реакція «бий/тікай/завмри» пов'язана з активацією:

- A. Префронтальної кори
- B. Парасимпатичної системи
- C. Лімбічної системи та симпатичної нервової системи
- D. Сенсорної кори

Правильна відповідь: C

3. Гостра стресова реакція відрізняється від ПТСР:

- A. Відсутністю емоцій
- B. Тривалістю та динамікою симптомів
- C. Наявністю кошмарів
- D. Наявністю тривоги

Правильна відповідь: B

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Для оцінювання результатів навчання застосовується 100-бальна шкала оцінювання.

СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ECTS	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		Екзамен	Залік
90-100	A	«5» («відмінно»)	Зараховано
82-89	B	«4» («дуже добре», вище середнього рівня з кількома помилками)	
74-81	C	«4» («добре», в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок)	
64-73	B	«3» («задовільно», непогано, але зі значною кількістю недоліків)	
60-63	E	«3» («задовільно», виконання задовольняє мінімальні критерії)	
35-39	FX	«2» («незадовільно», із можливістю повторного складання)	Не зараховано
1-34	F	«2» («незадовільно», із обов'язковим повторним вивченням дисципліни)	

6. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

1. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5-TR*. 5th ed., text revision. Washington, DC : American Psychiatric Publishing, 2022. URL: <https://psychiatryonline.org/doi/book/10.1176/appi.books.9780890425787>
2. World Health Organization. *International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11)*. Geneva : WHO, 2019. URL: <https://icd.who.int/>
3. World Health Organization, War Trauma Foundation, World Vision International. *Psychological First Aid: Guide for Field Workers*. Geneva : WHO, 2011. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241548205>
4. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). *Post-traumatic stress disorder (NG116)*. London : NICE, 2018 (updated). URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116>
5. U.S. Department of Veterans Affairs, U.S. Department of Defense. *VA/DoD Clinical Practice Guideline for the Management of Posttraumatic Stress Disorder and Acute Stress Disorder*. 2023. URL: <https://www.healthquality.va.gov>
6. Turecki G., Brent D. A. Suicide and suicidal behaviour. *The Lancet*. 2016. Vol. 387. P. 1227–1239. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)00234-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)00234-2)
7. Bryan C. J., Rozek D. C. Suicide prevention in the military: a mechanistic perspective. *Current Opinion in Psychology*. 2018. Vol. 22. P. 27–32. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.08.001>
8. Maslach C., Leiter M. P. *The Burnout Challenge: Managing People's Relationships with Their Jobs*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2022.
9. Herman J. L. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror*. New York : Basic Books, 1992.
10. World Health Organization. *Self-harm and suicide in humanitarian settings: Technical note*. Geneva : WHO, 2022. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240049277>
11. International Committee of the Red Cross. *Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support*. Geneva : ICRC, 2018. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/4309-mental-health-and-psychosocial-support>

12. Galynker I. I. *The Suicidal Crisis: Clinical Guide to the Assessment of Imminent Suicide Risk*. New York : Oxford University Press, 2018.
13. Шеленкова, Н. *Діагностування посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців та ветеранів*. *PsyJ*. 2024. URL: <https://psyj.udpu.edu.ua/article/view/315056>
14. Глушук, А. *Посттравматичний стресовий розлад як наслідок війни в Україні*. *Вісник NUOU*. 2024. URL: <https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/314065>
15. Корольчук, О. *Посттравматичні стресові розлади та державне регулювання психосоціальної підтримки в Україні*. 2023. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c531bfd-c080-47c5-9845-d6d86293d4a0/content>
16. V. Vus, et al. *Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: integrated psychosocial support models*. 2024. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742333/1/PolMerkurLek2024i3lq.pdf>
17. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Romanchuk_PTSD.pdf